

Dış Ticaret İktisadi Büyüme Etkileşimine İlişkin Hipotezlerin Geçerliliği: Türkiye Örneği

The Validity of the Hypothesis on the Interaction between Foreign Trade and Economic Growth: The Case of Türkiye

Erdal ALANCIOĞLU¹, Yusuf BAYRAKTUTAN²

Öz

Amaç: Türkiye büyüme performansında ihracat ve ithalatın etki kanalı olarak konumunu saptamak üzere bu çalışmada, 1980-2021 dönemi için iktisadi büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki dinamik ilişkilerin araştırılması amaçlanmaktadır.

Tasarım/Yöntem: Teorik bilgiler, literatür ve VAR yöntemi ile analiz.

Bulgular: Analiz bulguları, ihracattan iktisadi büyümeye tek yönlü ilişkiye karşın, ithalat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ortaya koymaktadır. Bulgulardan hareketle, analiz döneminde hem ihracata hem de ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu belirlenmiş olmaktadır.

Sınırlılıklar: Hipotezler, sadece Türkiye için test edilmiştir. Yeni çalışmalarda farklı ülkelerle örneklem genişletilerek hipotezlerin geçerliliği araştırılabilir.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma hem ihracatın hem de ithalatın büyüme üzerindeki etkisini, ortodox politikalarından farklı bir ekonomi modeli deneyen Türkiye için araştırarak mevcut literatüre katkı sağlamayı amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, İhracat, İthalat, İktisadi Büyüme

Abstract

Purpose: In this study, main objective is to analyze the dynamic relations between economic growth, exports, and imports for the period of 1980-2021 determine the position of exports and imports as impact canals in Turkish economic growth performance.

Design/Methodology: Theoretical background, literature, and VAR analysis.

Findings: Empirical findings prevail that there is a bidirectional relationship between imports and growth while a unidirectional relationship from exports to growth is observed. Based on these findings it was concluded that both export and import-based hypothesis of growth are valid for the time period.

Limitations: This study focuses only on Türkiye. Further research can focus on other emerging markets to confirm if similar causalities exist.

Originality/Value: This study aims to contribute to the existing literature by estimating the impact of both exports and imports on growth, focusing on Türkiye, which uses a distinctive economic model.

Keywords: Turkish Economy, Exports, Imports, Economic Growth

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Bozova MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, ealancioglu@harran.edu.tr , ORCID: 0000-0002-5008-4957

² Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat, ybayraktutan@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4453-3701

1. GİRİŞ

Dış ticaret, ülkeler arasında faktör stoku ve teknolojiadaki niceliksel ve niteliksel ayrışmalar gibi farklı nedenlerle ihtiyaç duyulan temel iktisadi etkileşim alanlarından biridir. Nedenleri ve sonuçlarıyla sıkça akademik araştırma/tartışma konusu yapılan dış ticaretin iktisadi büyüme ile bağlantısına dair farklı hipotezler ve bunların test edilmesini amaçlayan farklı çalışmalar vardır. Bununla birlikte, örneklemleri oluşturan ülkeler, inceleme dönemi ve analiz yöntemindeki farklılıkların da etkisiyle ulaşılan bulgular ortak görüşe ulaşmanın uzağındadır. Konu, uzun zamandır Türkiye ekonomisi bakımından da tartışma gündemindedir. İthal ikameci kalkınma stratejisi bakımından yurt içinde üretilebilir mallarda ithalatın azaltılması yoluyla döviz birikiminin korunması ve büyüme önceliklerine uygun kullanılması amaçlanmışken dışa açık/ihracata dayalı büyüme stratejisi ile 1980'lerden itibaren çok farklı bir politika yönelimi oluşmuştur. 2020 sonrasında ithalat bağımlılığını azaltmak ve “üretim-ihracat-büyüme” şeklinde kurgulanan politika formülasyonu sıkça telaffuz edilmiştir. Bu çalışma, mevcut literatüre Türkiye'nin aktüel gündemi üzerinden katkı sağlayacaktır.

Zaman serisi verilerini kullanarak ihracata dayalı büyüme, büyümeye dayalı ihracat, ithalata dayalı büyüme hipotezlerinden hangisinin/hangilerinin geçerli olduğunu ampirik olarak belirlemek üzere, Türkiye'deki ihracat ve ithalat artışındaki dengesizlik ve ithalattaki görece daha hızlı büyümeden hareketle bu çalışma, 1980'den 2022'ye kadar olan zaman serisi verilerini kullanarak ihracat, ithalat, sermaye oluşumu ve iktisadi büyüme arasındaki nedenselliği araştırmaktadır.

Hem ihracatın hem de ithalatın büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek suretiyle, kendine has bir ekonomi modelini resmen beyan etmiş bulunan üst-orta gelirli ülke kategorisindeki Türkiye'ye yönelik güncel bir analizle mevcut literatüre katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, temel alternatif hipotezler açıklanarak ilgili literatür özetlenmekte; ekonometrik yöntem, model ve değişkenler tanımlanmakta; analiz ve bulgular sunularak yorumlanmaktadır.

2. DIŞ TİCARET İLE BÜYÜME BAĞLANTISINA DAİR TEMEL HİPOTEZLER

Ülke ekonomisinin yapısal özellikleri, siyasi istikrar, kurumsal kalite, işsizlik, sınırlı doğal kaynaklar ve teknolojik ilerleme gibi faktörler, iktisadi büyüme ile dış ticaret arasındaki korelasyonu etkileyebilmekte ve aynı zamanda karmaşıklştırabilmektedir (İstaiteyeh vd., 2023: 4). Büyüme ile dış ticaret bileşenleri arasındaki etkileşimi konu alan literatürde, ihracata dayalı büyüme, büyümeye dayalı ihracat ve ithalata dayalı büyüme hipotezleri olmak üzere üç hipotezden yararlanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu hipotezler ayrı ayrı tanımlanmaktadır:

i. İhracatta dayalı büyüme hipotezi; Bu hipotez, ihracatta artışın iktisadi büyümeyi arttırdığını, başka bir ifadeyle ihracatın iktisadi büyüme için itici bir güç olduğunu önermektedir. İhracatın artması, daha yüksek sermaye oluşumu oranları üzerindeki olumlu etkisiyle toplam faktör verimliliği artışı üzerinde uyarıcı bir etkiye sahiptir. İhracattaki artış sonucunda ilk olarak kaynaklar, verimsiz ticaret dışı sektörlerden ihracat sektörüne kaydırılacak; kaynakların verimli kullanılması, verimlilik artışları ve büyüme sağlayacaktır (Yılmaz ve Sensoy, 2022: 105). İkincisi, ihracat artışı, döviz kısıtlamalarını gevşetmeye yardımcı olarak sermaye malları ithalatını ve dolayısıyla daha hızlı büyümeyi kolaylaştırır. Son olarak, optimum kaynak tahsisini teşvik eden, ihracatçı endüstrilerdeki maliyetleri nispeten düşük tutan ve teknolojik değişim baskısını artıran ve böylece iktisadi büyümeyi teşvik eden etkili bir fiyat mekanizması sağlamaktadır (Lee ve Huang, 2002: 46). Bu beklentiler, ihracatın büyümeye anlamlı katkıda bulunduğu sonucuna götürmektedir.

ii. Büyümeye dayalı ihracat hipotezi; İhracata dayalı büyüme hipotezinin aksine, nedenselliğin üretim artışından ihracata doğru olduğu, başka bir ifadeyle iktisadi büyümenin ihracatı teşvik ettiği fikrine dayanmaktadır. Büyüyen bir ekonomi düşünüldüğünde, bazı endüstriler, insan sermayesi birikimi, üretim deneyimleri ve doğrudan yabancı yatırımdan kaynaklanan teknoloji transferi veya sermaye birikimi ile ilgili öğrenme ve teknolojik yenilik açısından önemli değişikliklerle karşı karşıyadır (Lee ve Huang, 2002: 46). Konu ile ilgili, aralarında Kaldor (1967), Lancaster (1980) ve Krugman'ın (1984) da olduğu öncü çalışmalara göre, ekonomik büyümedeki artışın verimlilik artışı üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu ve bu olumlu etkinin birim maliyetleri düşürerek ihracatı teşvik ettiği düşünülmektedir. Bu hipotezde, büyümenin yeni teknolojilerin benimsenmesini kolaylaştırdığı, verimlilik artışlarına yol açtığı ve sonuçta uluslararası pazarlarda karşılaştırmalı üstünlük elde ederek

ülke ihracatını artırdığı düşünölmektedir (Giles ve Williams, 2000). Bu iki hipotezin bir bileşimi olarak ihracat ve iktisadi büyüme arasında geri besleme ilişkisi veya karşılıklı etkileşim de mümkündür.

iii. İthalata dayalı büyüme hipotezi; Dış ticaret ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan görüşlerden bir diğeri, ithalata dayalı büyüme hipotezidir. Bu hipotez, iktisadi büyümenin esas olarak ithalattaki artış tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Ticareti yapılan malın tüketimi yoluyla tüketici refahını artıran iç tüketim ve yerli yatırım veya yeni teknoloji ile üretim kapasitelerini artırmak için ara mallar ithal edilmektedir. Tüketim malları ithalatının doğrudan tüketim amaçlı olduğu için ihracatla ilişkisinin olmadığı tahmin edilmektedir. Sermaye ve makineler, ihraç edilebilir nitelikteki malların imalatında kullanılırken, ancak bir gecikmeyle etkisini gösterecektir. Tüketim mallarının ithalatı ise cari işlemler dengesi üzerinde ekstra yük oluşturmaktadır. Ana akım, ithal edilen bu malların önce yerli üründe kullanılması ve daha sonra bu malların yurt dışına ihraç edilmesidir. Bu şekilde ithalat, dolaylı olarak kamu harcamaları için ve doğrudan tarifelerden elde edilen gelir yoluyla gelir sağlar (Goh ve Olivier 2002). Kısacası, ithalat tüm GSYİH bileşenlerine katkı sağlamakla birlikte, daha az sermaye sahibi olan ölkeler için ithal mallarla sermaye birikimi ve yerli üretim süreçlerinde verimliliğın artırılmasında da önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. İçsel büyüme modelleri ve yeni dış ticaret teorileri bakımından, yeni teknolojilerin sermaye zengini ölkelerden emek zengini ölkelere transferi, büyümenin önemli unsurlarını harekete geçirerek ithalat yoluyla iktisadi büyümeyi teşvik etmektedir (Mujahid vd., 2019: 21). Ölkelerin yeterli düzeyde döviz rezervleri varsa, büyüme, tüketim ve özellikle üretim amaçlı mal ve hizmet ithalatı yoluyla artırılabilir.

Mevcut literatürde bu hipotezlerden birini ölkeler grupları veya tek başına bir ölkeler için test eden çalışmalara rastlanmakla birlikte büyüme performansının ithalata bağımlı kaldığı zaman zaman iddia edilen, buna karşılık Türkiye Ekonomi Modeli biçiminde adlandırılarak ölkeler koşullarına uygun tasarlandığı savunulan ve ihracat ve cari fazla yoluyla istikrarlı büyüme amacı öne çıkarılan Türkiye için söz konusu iddiaların geçerliliğini yukarıda açıklanan hipotezlerin testi üzerinden tartışmak bu çalışmanın katkısı olacaktır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Dış ticaretle bağlantılı büyüme hipotezlerinin geçerliliğini test etmek için, farklı ölkeler ve ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar ve bulguları Tablo-1’de özetlenmektedir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazar/lar	Ölkeler/Dönem	Yöntem	Sonuç
Pawlos (2004)	Etiyopya 1960-2000	OLS	İthalatın iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı etkileri vardır.
Kurt ve Berber (2008)	Türkiye 1989:1-2003:4	VAR	İktisadi büyüme ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Taştan(2010)	Türkiye 1985:1-2009:5	Nedensellik	İthalata dayalı bir iktisadi büyümenin varlığı tespit edilmiştir.
Yıldız ve Berber (2011)	Türkiye 1989-2007	Eşbütünleşme, Nedensellik	İthalata dayalı bir iktisadi büyümenin varlığı tespit edilmiştir.
Hye ve Boubaker (2011)	Tunus 1960-2008	ARDL	Hem ihracata hem de ithalata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
Usman vd.(2012)	Lüksemburg 1975-2009	OLS	İhracat artışı iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır.
Akbulut ve Terzi (2013)	Türkiye 1980-2010	Eşbütünleşme Granger nedensellik	İhracata dayalı iktisadi büyüme hipotezi geçerli değildir.
Korkmaz (2014)	Türkiye 1998:1–2013:3	Nedensellik	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Küçükaksoy vd.(2015)	Türkiye 2003:1-2015:1	Eşbütünleşme ve Nedensellik	İhracata dayalı iktisadi büyüme hipotezi geçerli değildir.
Moroke ve Manoto(2015)	Güney Afrika 1998-2013	Nedensellik	Hem ihracata hem de ithalata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
Akkaş ve Öztürk(2016)	Türkiye 2001:3-2014:3	Nedensellik	İthalata dayalı bir büyümenin gerçekleştiğı sonucuna ulaşılmıştır
Cota(2017)	Meksika	Eşbütünleşme	İhracat büyüme üzerinde olumlu ancak

	2007-2014		zayıf bir etki göstermektedir.
Aslan ve Topcu(2018)	Türkiye 2000:1-2015:4	FMOLS, DOLS	İhracatta dayalı iktisadi büyüme geçerlidir.
Şahin ve Durmuş(2018)	Türkiye 2002:1-2017:12	Nedensellik	İktisadi büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellivardır. Ayrıca bulgular ithalata dayalı büyüme hipotezini destekler niteliktedir.
Mujahid vd.(2019)	Pakistan 1985-2016	ARDL	İthalata dayalı büyüme geçerlidir.
Yenisu(2019)	Türkiye 1980-2016	ARDL	Hem ihracata hem de ithalata dayalı iktisadi büyüme geçerlidir.
Subhan vd.(2021)	Hindistan 1961-201	VAR	İhracata dayalı iktisadi büyüme geçerlidir.
Kardaşlar(2022)	Türkiye 1990-2019	Eşbütünleşme, Nedensellik	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir.
Yılmaz ve Sensoy (2022)	Türkiye 1961-2021	VAR, ARDL	Büyümeden İhracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunsa da bu ilişki uzun dönemde negatiftir.
Panta vd.(2022)	Nepal 1965-2020	Eşbütünleşme, VECM	Kısa vadede ithalata dayalı büyüme hipotezi ve uzun vadede büyümeye dayalı ithalat hipotezi geçerlidir.

Tablo-1’de gösterilen literatür özetinden gözleneceği üzere, dış ticaret ve büyüme ilişkisine dair hipotezler hem Türkiye hem de diğer ülkeler için farklı yöntemlerle test edilmiştir. Literatür değerlendirildiğinde farklı zaman dilimleri ve yöntemlerle yapılan çalışmalarda genel anlamda ihracatta dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu çalışmaların yanı sıra ithalatta dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini tespit eden çalışmaların da olduğu görülmektedir.

4. DEĞİŞKENLER VE VERİ

Türkiye için dış ticaret ile büyüme ilişkisini kapsayan hipotezlerin geçerliliğini analiz etmek üzere, bağımlı değişken olarak ve büyümeyi temsilen GSYH; açıklayıcı değişkenler olarak ise, ihracat (X), ithalat (M) ve gayri safi sermaye oluşumu (S) modele dahil edilmiş ve 1980-2021 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Tüm değişkenlerin ABD doları (USD) cinsinden değerine ilişkin veriler, Dünya Bankası (World Development Indicators-WDI) veri sisteminden temin edilmiştir.

Tablo-2’ de çalışmada analize tabi tutulan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
GSYH	42	4.11E+11	3.24E+11	6.00E+10	9.58E+11
X	42	20.61655	6.302849	5.161932	35.30301
M	42	23.15588	5.719154	11.92789	35.53191
S	42	24.51963	4.504122	16.18031	31.87708

5. ANALİZ VE BULGULAR

Analiz kapsamında, ilk olarak serilerin durağanlığı araştırılmış ve daha sonra seriler için VAR ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

5.1. Birim Kök Testi

Serilerin durağanlık sınaması ADF ve PP birim kök testleriyle araştırılmıştır. Tablo-3’te ADF ve PP birim kök testi bulguları gösterilmektedir.

Tablo 3: Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	ADF		PP	
	Düzey	Birinci Fark	Düzey	Birinci Fark
GSYH	-0.9073 (0.7759)	-6.3491(0.0000)*	-0.4311 (0.8941)	-5.6618 (0.000)*
X	-1.6492(0.4489)	-6.5075(0.0000)*	1.9988 (0.9989)	-6.2070(0.000)*
M	-1.4129(0.5667)	-6.0803(0.0000)*	0.3439 (0.9779)	-5.8797 (0.000)*
S	-2.0706(0.2571)	-8.4989(0.0000)*	-1.8829 (0.3368)	-9.7695 (0.000)*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo-3'teki ADF ve PP birim kök testi bulgularına göre, serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir. Serilerin, hem ADF hem de PP birim kök testinde birinci farkların alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir.

5.2. VAR Analizi

VAR analizi eşanlı denklem sistemlerinde, yapısal modele herhangi bir kısıt getirmeden dinamik ilişkileri tespate imkan sağlamaktadır (Keating, 1990: 453–454).

VAR modeli p değişken için Eşitlik-1'de gösterilmektedir:

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t (1)$$

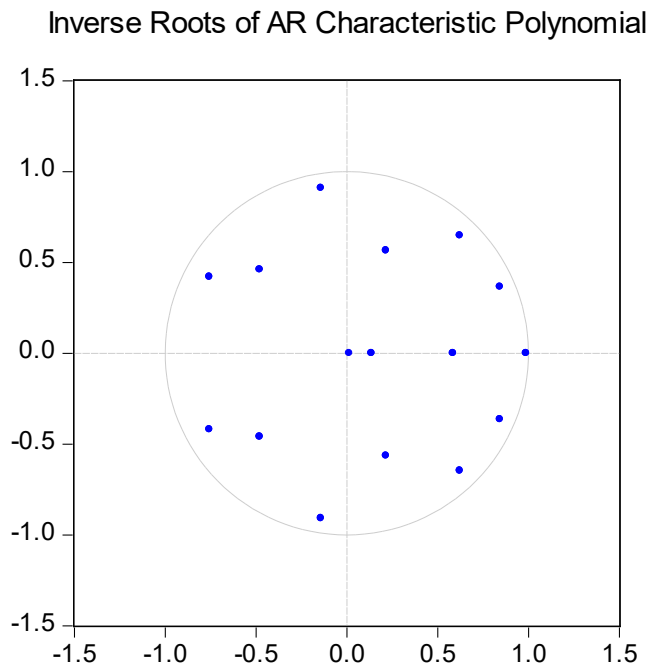
Tablo-4'te uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için çeşitli kriterlerin seçiminden oluşan test bulguları gösterilmektedir.

Tablo 4: Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	261.5430	16.91806	17.09044	16.97939
1	189.3600	1.967203	12.02198	12.88387*	12.32864*
2	29.76496	1.686864	11.83771	13.38911	12.38968
3	18.27264	2.038793	11.94891	14.18982	12.74621
4	27.21528*	1.515637*	11.49505*	14.42547	12.53767

Tablo-4'teki bulgulara göre, optimum gecikme uzunluğu 4 olarak seçilmektedir.

Tahmin edilen VAR(4) modelinin istikrar koşullarını sağladığı Şekil-1'de görülmektedir. Şekil-1'e göre, otoregresif karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde dağılmaktadır.

Şekil 1: VAR Modelinin İstikrar Grafiği

5.3. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik, istatistiki olarak bir zaman serisi değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili başka değişkeninin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek elde edilmesidir (Işığışık, 1994: 94). Eğer seriler eşbütünleşik ise, kısa ve uzun dönemde veriler arasındaki nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönü, en çok tercih edilen yöntem olan Granger nedensellik testi yardımıyla araştırılmaktadır. Granger nedensellik ilişkisi araştırılırken aşağıdaki eşitlikler uygulanır:

$$Y_t = \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + u_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^n a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i Y_{t-i} + u_{2t}$$

Tablo-4'te VAR/Granger nedensellik testi bulguları gösterilmektedir.

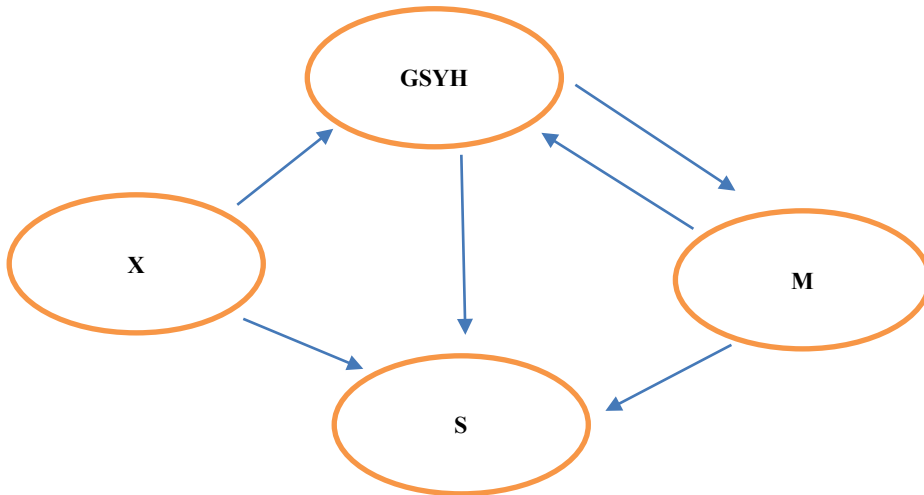
Tablo 5: VAR/Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: GSYH	Ki-kare	Sd	p-değeri	Sonuç
X	15.87	4	0.0032*	X GYSH'in nedenidir.
M	14.36	4	0.0062*	M GYSH'in nedenidir.
S	7.67	4	0.1044	S GYSH'in nedeni değildir.
Bağımlı Değişken: X	Ki-kare	Sd	p-değeri	Sonuç
GSYH	2.90	4	0.5739	GSYH X'in nedeni değildir.
M	4.00	4	0.4048	M X'in nedeni değildir.
S	4.67	4	0.3219	S X'in nedeni değildir.
Bağımlı Değişken: M	Ki-kare	Sd	p-değeri	Sonuç
GSYH	8.73	4	0.0682**	GSYH M'nin nedenidir.
X	7.48	4	0.1122	X M'nin nedeni değildir.
S	3.50	4	0.4775	M M'nin nedeni değildir.
Bağımlı Değişken: S	Ki-kare	Sd	p-değeri	Sonuç
GSYH	13.16	4	0.0105**	GSYH S'nin nedenidir.
X	11.84	4	0.0185**	X S'nin nedenidir.
M	12.65	4	0.0131**	M S'nin nedenidir.

Not: *, **, %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Analiz bulgularından yola çıkılarak hazırlanan Şekil-2, değişkenler arasında etkileşim yönlerini göstermektedir.

Şekil 2: Nedensellik Analizinin Özetlenmiş Sonuçları

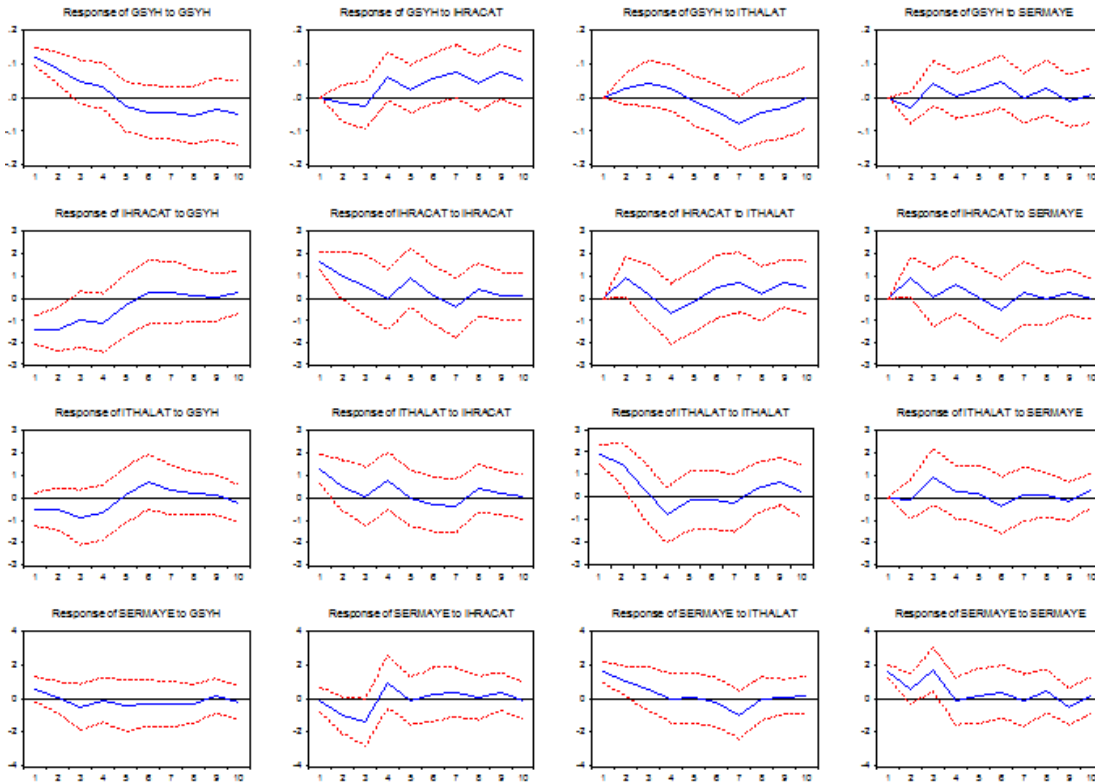
Modelin varsayımlarının sağlandığı sonucuna ulaşıldıktan sonra varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Tablo-6'da varyans ayrıştırması bulguları gösterilmektedir.

Tablo 6: Varyans Ayrıştırması

Dönem	GSYH	X	M	S
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	91.97475	1.185731	2.855527	3.983989
3	80.38406	2.919331	7.987473	8.709133
4	70.81313	12.81111	9.005968	7.369793
5	69.14935	13.74640	8.780183	8.324068
6	60.21902	18.01595	10.26083	11.50419
7	49.73751	23.62193	17.78531	8.855248
8	48.52591	23.60401	18.75456	9.115521
9	45.03119	28.66165	17.98066	8.326502
10	45.10647	30.22087	16.83467	7.837989

Tablo-6’da gösterilen varyans ayrıştırma bulgularına göre, GSYH serisinin varyansının %100’ü kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. Onuncu dönemde bu oran %45’e düşmüş olup GSYH değişkeninin varyansının %30.22’si X, %16.83’ü M, %7.83’ü S değişkenleri tarafından açıklandığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda GSYH değişkenindeki değişimin en fazla X değişkeni, daha sonra M değişkeni ve S değişkeni tarafından açıklandığı görülmektedir.

Etki-tepki analizi, bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini ölçmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006: 70). Varyans ayrıştırma analizinden sonra bağımsız değişkene verilen bir standart sapmalı şokun bağımlı değişkende oluşturduğu tepki incelenmiştir. şekil-3’te etki tepki fonksiyonları yer almaktadır.

şekil 3: Etki Tepki FonksiyonlarıResponse to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

şekil-3’teki bulgulara göre, ihracata verilen bir çok büyüme ilk dönem negatif etkilemekte, daha sonra artan bir şiddette pozitif etkilemektedir. İthalata verilen bir çok ise büyüme önce pozitif daha sonra negatif etkileyip sıfırlanmaktadır. Sermaye değişkenine verilen çok karşısında büyüme önce negatif sonra pozitif dalgalı bir seyir izlemektedir.

6. SONUÇ

Harcama yöntemiyle milli gelir muhasebesinde bir eklenti olarak görülen ihracat arttıkça iktisadi büyümenin pozitif etkileneceği teorik beklentisi ihracata dayalı büyüme hipotezinin temel argümanıdır. Buna karşılık, üretim yöntemiyle milli gelir değerlendirmesinde, daha fazla mal ve hizmet üretimi ile mümkün olan büyüme, girdilerde dışa bağımlılık ölçüsünde ithalata bağlı olacak; bu durumda ülke ekonomisinin üretim yapısı nedeniyle, büyüme performansı ithalat ile bağlantılı şekillenecektir.

Türkiye, 1980'lerden itibaren yer yer suistimal edilen kamusal desteklerle yöneldiği ihracata dayalı büyüme modeli denemesinin ilk dönemlerinde mevcut üretim yapısıyla rekabetçi olduğu tekstil gibi düşük-orta teknoloji kullanan emek yoğun sektörleri üzerinden üretim ve istihdamı artırarak büyüme kaydetmiştir. Ancak artan uluslararasılaşma, küresel piyasalarda ortaya çıkan rakipler ve rekabet baskısının gerektirdiği teknoloji, mekanizasyon, dolayısıyla makine ve aramal ithalatında artış, hem sektörel düzeyde hem de genel olarak üretimi ve ihracatı ithalata bağımlı hale getirmiştir.

Özetlenen teorik beklentiler ve Türkiye'ye ilişkin gözlemleri destekleyen bu çalışmanın analiz bulguları, mevcut literatür ışığında incelendiğinde, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği anlamında Usman vd. (2012), Korkmaz (2014), Aslan ve Topcu (2018), Subhan vd. (2021) ile uyumlu iken ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği bakımından Pawlos (2004), Taştan (2010), Yıldız ve Berber (2011), Akkaş ve Öztürk (2016) ve Mujahid vd. (2019) ve benzeri çalışmalarla uyum arz etmektedir. Ayrıca hem ihracata hem de ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği bağlamında analiz bulguları, Kurt ve Berber (2008), Hye ve Boubaker (2011), Moroke ve Manoto (2015), Yenisu (2019) ve Panta vd. (2022) bulgularını destekler niteliktedir.

2020'den itibaren etkili olan Covid-19 pandemisinin bütün dünyada üretim ve ticarete olumsuz etkileri karşısında her ülke koşullarına uyacak politika arayışlarına yönelmiş; para, maliye ve dış ticaret politikaları gözden geçirilmiştir. 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna çatışması, pandemi etkileri tam olarak onarılmadan gıda ve enerji krizleriyle küresel iktisadi yansımaları somutlaşan dışsal şoklar üretmiştir. Bütün bu gelişmelere karşı Türkiye'de politika tepkisi, politika faizini düşürmeye yönelince kur oynaklığı fiyat istikrarsızlığını yeniden gündeme taşımıştır. Bu koşullarda hükümet, Türkiye Ekonomi Modeli olarak adlandırdığı bir yaklaşıma çerçevesinde, istihdam ve büyümeyi öncelikle cari fazla yoluyla döviz kuru istikrarını sağlamaya yönelmiştir. Yurt içi üretim ve katma değer desteklenmesini içeren yapısal dönüşüm ve milli teknoloji hamlesi olarak da nitelenen yaklaşımla milli ve yerli üretimi destekleyerek teknolojide ve dış açığın temel sebeplerinden olan enerjide dışa bağımlılığı azaltmayı, döviz gelirlerini sürdürülebilir ve istikrarlı hale getirmeyi amaçlayan bu model, dış ticarete ilişkin kurgusu bakımından teorik beklentilerle uyumludur. Ancak cari işlemler hesabının dış ticaret dışı bileşenleri, özellikle finansal işlemler kategorisindeki gelişmeler ve uluslararası konjonktürün olumsuz etkileri ile aslında uzun dönemde erişilebilir yapısal dönüşüm gerektiren modelin beklentilerine ulaşamamıştır. Yapısal dönüşüm, yurt-içi katma değerli üretim, enerjide yerli hidrokarbon kaynaklarının ve yenilenebilir enerji yatırımlarının geliştirilerek devreye alınması, teknoloji ve aramalarda ithalat ihtiyacının düşürülmesi yoluyla kısa dönemde büyüme için kaçınılmaz olan ithalatın zamanla azaltılması; aynı önlemler sayesinde artan rekabet gücü ile ihracatın artırılması, Türkiye için iktisadi büyümeyi daha sağlıklı ve cari denge ile birlikte sürdürülebilir bir patikaya taşıyacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izni alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 50%, 2nd author's contribution rate is 50%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors

KAYNAKÇA

- Akbulut, S., & Terzi, H. (2013). Türkiye’de ihracata dayalı büyümenin sektörler itibariyle analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 43-58.
- Akkaş, İ., & ztrk, M. (2016). Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizi. *Journal of International Social Research*, 9(42), 1329-1338.
- Aslan, A., & Topcu, E. (2018). İhracata dayalı büyüme hipotezine yeni bir yaklaşım: Türkiye ekonomisi üzerine sektörel bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 119-134.
- Barışık, S., & Kesikoğlu, F. (2015). Türkiye’de bte açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1987-2003 VAR, etki-tepki analizi, varyans ayrıştırması) . Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61 (4) , 59-82.
- Cota, J. E. M. (2017). Exportaciones y crecimiento econmico en Mxico, 2007-2014: una aproximacin a la cointegracin de panel. *Semestre Econmico*, 20(44), 19-44.
- Giles, J., & Williams, C.L. (2000). Export-led growth: a survey of the empirical literature and some on-causality results. Part 1. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3), 261-337.
- Goh, A.T., & Olivier, J. (2002). Learning by doing, trade in capital goods and growth. *Journal of International Economics*. 56, 411-444.
- Hye, Q. M., & Boubaker, H. B. H. (2011). Exports, imports and economic growth: An empirical analysis of Tunisia. *IUP Journal of Monetary Economics*, 9(1), 6-21.
- Istaiteyeh, R., Najem, F., & Saqfalhait, N. (2023). Exports-and imports-led growth: Evidence from a time series analysis, case of Jordan. *Economies*, 11(5), 135.
- Işığıok, E. (1994). Zaman serilerinde nedensellik özümlemesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. OUP Oxford.
- Kardaşlar, A. (2022). Türkiye’de ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerliliğinin yeniden incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(3), 443-461.
- Keating, J.W. (1990). Identifying VAR models under rational expectations, *Journal of Monetary Economics*, 25, 453-476.
- Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye’de dışa açıklık ve ekonomik büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-80.
- Küçükaksoy, İ., ifi, I. & zbek, R. İ. (2015). İhracata dayalı büyüme hipotezi: Türkiye uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 691-720.
- Lee, C. H., & Huang, B. N. (2002). The relationship between exports and economic growth in East Asian countries: A multivariate threshold autoregressive approach. *Journal of Economic Development*, 27(2), 45-68.
- Moroke, N. D., & Manoto, M. (2015). How applicable is the export-led growth and import-led growth hypothesis to South African economy? The VECM and causality approach. *Journal of Governance and Regulation*, 4(2), 15-25.
- Mujahid, N., Begam, A., Shamshir, M., Zeb, A., & Phil, M. (2019). Import-led growth hypothesis: A case study of Pakistan. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 10(8), 20-28.
- Panta, H., Devkota, M. L., & Banjade, D. (2022). Exports and imports-led growth: Evidence from a small developing economy. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(1), 1-14.

- Pawlos, S. (2004). The relationship between import and GDP growth in Ethiopia: An empirical analysis. <https://eea-et.org/wp-content/uploads/2023/03/Sewasew-Pawlos-THE-RELATIONSHIP-BETWEEN-IMPORT-AND-GDP.pdf>
- Subhan, M., Alharthi, M., Alam, M. S., Thoudam, P., & Khan, K. (2021). Relationship between exports, economic growth and other economic activities in India: Evidence from VAR model. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(12), 271-282.
- Şahin, D., & Durmuş, S. (2018). Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *Journal Of International Social Research*, 11(60), 1114-1122.
- Taştan, H. (2010). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin spektral analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 87-98.
- Usman, M., Kamran, H. W., & Khalid, H. (2012). Impact of exports on economic growth-A case of Luxemburg. *Information Management and Business Review*, 4(1), 1-7.
- Worldbak, (2023). <https://data.worldbank.org/indicator>
- Yenisu, E. (2019). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 1175-1193.
- Yılmaz, E., & Sensoy, F. (2022). The relationship between growth and exports: what if the impact is negative? Evidence from Turkey. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 9(3), 104-112.
- Yıldız, E. B., & Berber, M. (2011). İthalata dayalı büyüme: 1989–2007 Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 165-179.